

© Copyright 2011 Uitgeverij Lambo bv Arnhem

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een automatisch gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, digitaal door fotokopieën of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Castiglione en Machiavelli

De belangrijkste boeken uit de Renaissance zijn geen filosofische verhandelingen, maar twee praktische handleidingen. De één is *Il Principe* (De Vorst) uit 1513 van **Machiavelli** en de andere *Libro del Cortegiano* (Het boek van de hoveling) uit 1527 van **Castiglione**.

Baldassare Castiglione: *Libro del Cortegiano*

Libro del Cortegiano (Het boek van de hoveling) van Baldasar Castiglione is in dialoogvorm geschreven en geeft antwoord op vragen waaraan de perfecte hoveling aan moet voldoen. Bijna alle aspecten komen in het boek aan bod: opleiding, vaardigheden, kleding, houding en gedrag. Een edele behoorde trots, moedig, vrijgevig en hoffelijk te zijn, vooral in gezelschap van dames. Van hem werd verwacht dat hij niet langer alleen een goed en geoefend soldaat en jager was, maar ook een goed musicus, een elegant danser en een begenadigd spreker in verschillende talen.

Rafaël, Portret van Baldassare Castiglione.

Hij moet smaak hebben, over wellevende manieren beschikken en loyaal tegenover zijn meerderen zijn. Een edelman moet de strijd met iemand van lagere stand vermijden als de kans bestaat dat hij die zou verliezen. Controle over het lichaam werd verkregen door een hele reeks oefeningen in bewegen, correct staan en leren hoe je bijvoorbeeld een waaijer of een zwaard moest hanteren. Gratie en temperament zorgen ervoor dat zij hem tot een aangenaam (grato) gezelschap maken voor degene die hem ontmoet. Ze zijn kenmerkend voor het gedrag en voor alle daden van de hoveling.

De beroemde schilder Rafaël heeft een portret van Castiglione geschilderd en hem afgebeeld in een vriendelijke, ontspannen houding. Door de gemakkelijke pose, de perfecte verhoudingen en de ingehouden kleurstellingen is het schilderij de verbeelding geworden van wat de man voorstaat: een perfecte hoveling, in het bezit van een zekere gratie en temperament. De fameuze 'sprezzatura' (geestkracht), het belangrijkste wapen van de gentleman, siert ook de schrijver zelf.

Rafaëls portret van Castiglione bleek zo treffend te zijn dat een tijdgenoot opmerkte: “*Wie dit portret van Castiglione gezien heeft, hoeft zijn boek niet meer te lezen.*” Rafaël was bevriend met Castiglione en dat is in het schilderij te zien: het schilderij maakt bijna voelbaar wat de schilder over Castiglione dacht. Hij schildert Castiglione als een niet mooie, maar wel aangename en innemende man. Juist door een trotse houding kon de aristocratie zich onderscheiden van de lagere standen die gekromd gingen door een leven van hard werken.

Portret van Ludovico Gonzaga, Hertog van Mantua

De uiteindelijke vraag waar alles om draait in zijn boek luidt waarom een hoveling zich zo zou moeten gedragen als Castiglione wil. Het antwoord daarop is dat het de taak is van een hoveling om zijn vorst te behagen, want op die manier kan hij invloed uitoefenen, kan hij de voorwaarden scheppen voor een aangenaam leven en macht uitoefenen. Castiglione was zelf hoveling in Mantua en Urbino en werd als diplomaat van de paus o.a. naar Spanje gestuurd.

Niccolò Machiavelli: *Il Principe*

Zijn boeken *Il Principe* en *Discorsie* hebben **Niccolò Macchiavelli** de duivelse reputatie bezorgd van iemand die zonder enig medeleven onbeperkte macht nastreeft. (Het oeuvre van Machiavelli is echter veel uitgebreider dan de meesten zouden vermoeden. Behalve die boeken heeft Macchiavelli komedies geschreven, o.a. *Mandragola*). Macchiavelli schreef zijn *Il Principe* voor de Medici tegen de achtergrond van buitenlandse invasies van Italië. Hij maakte mee hoe zich een drama in Italiaanse Renaissance voltrok: hoe het land door het egoïsme van zijn leiders zijn autonomie aan buitenlandse leiders kwijtraakte, een ontwikkeling die zijn dieptepunt bereikte in de Sacco di Roma in 1527, wanneer soldaten van Karel V een bloedbad in de stad aanrichtten. De Medici moesten zich volgens hem opwerpen als krachtig machthebbers en Italië zijn vergane roem en onafhankelijkheid terugbezorgen. Machiavelli gaat ervan uit dat de ideale vorst op geen enkele manier rekening diende

te houden met de gebruikelijke moraal. In *Il Principe* adviseerde hij hem om altijd uit te gaan van het eigen belang. Ieder middel om het staatsbelang veilig te stellen was wat hem betreft verantwoord. Het boek shockeerde niet alleen zijn tijdgenoten maar ook latere lezers. Daardoor werd de naam van Machiavelli synoniem met die van de duivel. Hij schrijft:

“ . . . Hij die de echte meester wil worden in een land, moet zich niet afvragen welke wreedheden hij daarvoor zal moeten plegen. Zolang het doel van wreedheden is: zorgen voor rust en vrede, zijn ze toegestaan. De vorst moet er dan wel voor zorgen dat alle wreedheden ineens gebeuren, opdat ze niet iedere dag herhaald hoeven te worden. Een vorst die regelmatig onnodig wreedheden herhaalt, bestuurt zijn land slecht. Iedereen begrijpt dat het beter is als een vorst altijd zijn woord houdt en zijn beloftes nakomt. Maar soms is het toch zo, dat het voor het land beter is, wanneer de vorst zijn woord niet houdt en de kunst verstaat mensen listig om de tuin te leiden. . . ”

Santi di Tito: Machiavelli, tweede helft zestiende eeuw

Machiavelli was tussen 1498 en 1512 in dienst van het bestuur van de republiek Florence. Zijn analyses zijn wereldberoemd geworden, maar om zijn foute inschattingen werd hij door de teruggekeerde De' Medici ontslagen en gedwongen te vertrekken. Ondanks zijn eigen en andermans misrekeningen kon hij blijven lachen. Zijn politiek theorie geldt als opvallend modern. In zijn geschriften kijkt hij naar de mensen hoe ze werkelijk zijn. Ongehinderd door religieuze scrupules en onnodig ontzag voor de adel, sloeg hij in zijn analyses en brieven vaak de spijker op de kop. Hij was een warm en genereus mens en minnaar, die nooit de hoop verloor.

lit: Maurizio Viroli: *De glimlach van Machiavelli* (2002); biografie met veel persoonlijke brieven, rapporten en vertrouwelijke analyses, waardoor er meer van hem bekend is dan van de meeste van zijn veel beroemder geworden tijdgenoten.